

ERŠKĖTROŽĖS TIESA ŽMONĖMS

Vienas iš daugelio Vytauto P. Bložės kūrybos paradoksų atsispindi jo paradoksioje situacijoje. Ne kartą pabrėžęs menininko visuomeninio apsisprendimo, kovos, aktyvios pozicijos svarbą, t. y. atsiribojęs nuo modernizmo estetikos asocialumo, šis autorius daugeliui lieka vienu „nesuprantamiausių“ modernistų su visomis to sąlygojamomis socialinio rezonanso komplikacijomis, įsiklausykime – dūsauja ne tik inteligentai, kurie dar vakar iš širdies traukė masines dainas V. Bložės tekstais, – skėščioja rankomis laipsniuoti literatūros specialistai, šnairuoja ne vienas plunksnos brolis. Tik pigu į visa tai prikišamai baksnoti, kai pačiam poetui ištrūksta: „nežinau, – kas esu nuo šiol: gal saulė, / kuri niekam jau nebepateka“ (p. 35) (V. P. Bložė. *Žmonės*, Vilnius: Vaga, 1984). Panašiai savo darbų prasme abejoja dažnas XX a. pabaigos menininkas. Galima mėsliai kartoti, kad laikas viską sudėlios į savo vietas. Deja, mėsliomis frazėmis dažnai dengiamės iš bejėgiškumo, jau saugiai ir beviltiškai nugrimzdę į savo laiko pasyvą. Sąmoningai palaikomas aktyvusis kūrybos, santykio su gyvenimu patosas yra vienas būdingiausių ir patraukliausių V. P. Bložės poetinės biografijos bruožų. Siekiama dalyvauti istoriniame laike, įsilieti į konkrečių žmonių gyvenimą, – taip realizuojama kūrybos laisvė ir prasmė. Matyt, ne šiaip sau vokiečių kritikai, recenzuodami „Dviejų šimtmečių lietuvių poeziją“ (vokiečių k.), minėjo V. P. Bložę tarp įdomiausių, išnašiausių vardų. Pas mus šio poeto reikšmę yra autoritetingai aptarę Ričardas Pakalniškis, Viktorija Daujotytė, Marcelijus Martinaitis, Kęstutis Nastopka ir kt. Manychiau, kad V. P. Bložės kūryba yra užsitarnavusi atviros, problemiškos recepcijos, poezija – visada daugiau nei užšifruotos tekstų struktūros, štai brauniesi tarp šakotų žodžių įsitempęs ir suprakaitavęs (gink Dieve, nepražiopsoti ko reikšmingo), žiūri sinchroniškai bei diachroniškai, ir staiga – proguma, įstabus skliautas, muzika:

*o tu žiūri dabar pirkios kerčioj pro plyšį
žiūri ir matai, kaip sniegas uždengia tas lygumas
kaip miškai patamsėję užmiega, kaip pūgos užime
vaitoja eglynai
ir nežinai, kur tas puodžius ir tie žmonės
akmenų sprogdintojai
pasiklydę mėnulio gatvėse
(„Pirkios kampe nususukus ji žiūri“)*

Vienas Eduardo Mieželaičio pradėto poezijos intelektualizacijos proceso aktyvistų, V. P. Bložė šį procesą bene radikaliausiai modernizavo. Muzikiniai kontrapunkto principai, intensyvus vaizdų ekspresyvinimas, netikėtos metaforizacijos ir asociacijų gijos, alogiškumas ir absurdo poetika – visa tai pajungta naujos poetinio mąstymo esmės atidengimui, energingai įvedant pašąmonės, „kuri / jaučia ir supranta nieko dar nežinodama kaip augalas“, ir kolektyvinės sąmonės patirtį. Naujojo rinkinio pavadinimu „Žmonės“ akcentuojamą kryptingumą galime suvokti kaip tam tikrą atoveiksmį E. Mieželaičio „Žmogaus“ programiškumui. Tačiau negalime nustatyti, kiek šiose, kaip teigiama paantraštėje, lyrinėse poemose yra šiandienos žmogaus naujai pažinto dvasios „tikrumo“. Tiek vidinė kalba, tiek sąmonės srautas yra meninė fikcija, o ne „tikri“ pašąmonės ar dvasios procesai. Svarbu, ypač V. P. Bložės atveju, ta meninė fikcija pasitikėti, suvokti, kad tikrovė išnarstoma vardan

aukštesnės tikrovės sukūrimo, vardan kažko dar nežinomo ir svarbaus. Tada poezija ima sakyti daugiau, negu gali pasakyti žodžiai. V. P. Bložė ilgai atmetė empirinės logikos ir sintaksės taisykles, ryškino magišką poetinio vyksmo pusę. Kita vertus, poetinei kalbai nutolus nuo komunikacinės, svarbiausios kalbos funkcijos, retassugeba ir nori tokiuose eilėraščiuose atpažinti savo dvasios gyvenimą. Arba jo neturi.

Aršus kanono priešas, V. P. Bložė daugiausia kuria savo individualų žanrą, orientuotą į išorinį destruktivumą, vidinę reikšmių ir prasmių sferą, mitologinę žaismę. Tačiau žanriniai poemos dėsniumai neignoruojami, tik savaip interpretuojami, papildomi, nuspalvinami. Rinkinyje atpažįstame R. Pakalniškio nurodytus svarbiausius lyrinės poemos bruožus: fragmentišką siužetą ir maksimaliai redukuotą charakterį, sinkopinę kompoziciją ir ritminę sintaksinę įvairovę. Asmeninis „aš“ perauga į kolektyvinį „mes“, „žmonės“, kartu jis nepaneigiamas, nenuskurdinamas. Prisiminkime Aleksandrą Bloką – jis yra sakęs, kad poema reiškia perėjimą nuo asmeniško į bendrą. Svarbiu kompoziciniu principu tampa meninis pakartojimas, kuris darosi svarbesnis už išoriškai automatizuotą rimą, metrą, foniką, sintaksinius paralelizmus ir pan. Žmonės yra pagrindinė poemų jungtis, jas sieja amžinas humanistinis nerimas ir nepasitenkinimas, jog per maža padaryta ir daroma beprasmiu žmonių kentėjimui sumažinti, buko naikinimo ir griovimo gaivalams pažaboti.

Kiekvienas pirmosios poemos („Groteskai“) groteskas savaip pakartoja ir varijuoja svarbiausias temas ir motyvus miniatiūroje. Bandyti jas įvardyti, suteikti išbaigto konkretumo prasminga tiek, kiek pasakyti, ką „vaizduoja“ vienas ar kitas muzikos kūrinys. Čia pat gyvenimo teigimas ir grėsmė, istorija ir nebūtis, meilė ir beprasmybė, despotizmas ir pasipriešinimas prievartai. Išskirtinos muzikinės poetinio vyksmo fazės: ekspozicija, temų perdirbimas, kulminacija, repriza. Tokią schemą primena ir visos poemos kompozicija. Mus užvaldo ne atskiri elementai (natos, melodija), o jų kontrapunkto dinamika, niuansuota frazuotė. Opozicijos labai nepatvarios, rūpūs tikrovės vaizdai bematnardinami į sapno (pasakos) būseną, konkretumas ir fantastika, realybė ir idealybė sudaro alchemiškai sąveikaujančią grandinę. Buitinio daiktiškumo ir simbolinio universalumo ribos dažnai išsitrina, atverdamos tarpinėje zonoje katarsio paslaptį, etinio svarumo ilgesį:

*aš nepateisinu
aš išsižadau
aš pasmerkiu
nes tik tas tegali ilgėtis, kas
turi švarias rankas*
(p. 21)

Etinis ilgesys pereina į meilės ilgesį. Du šios temos groteskai išskirti kursyvu („Aš mąstau apie tave naktimis“ ir „Tu atsakydavai man „ne“...“). Meilės tiesa aukštesnė už individualią priklausomybę, ji artėja prie žmonijos ašaros skaidrumo: „nes ta širdis nebe mano / brangioji, verk“ (p. 22). V. P. Bložei nereikia minėti Lietuvos vardo: „[...] o čia / kiek regi akis, kur piliakalnis ir kapinaitės, / kaimo vieškelis, mieganti, upė, bažnyčios / degėsi, kur naktimis / šaukia kažką pelėda...“ (p. 29). Ypač taikliai fiksuojama Lietuvos miestelių pokario atmosfera, kur provincionali idilė klaidingai pinasi su istoriniais kataklizmais, kai „žmonės klykdami / sulįsdavo į laikrodžius“. Aklas mitinis senis („Miestelis jau seniai nebuvo matęs“) žvelgia į Lietuvą, o mato viso pasaulio kraujuotą panoramą. Šiame groteske susiduriame su varovais (nužmogėjimo variantas) ir varomaisiais (žmonių variantas). Pastarieji tarsi čia pat: „[...] jaučiu, kaip / šalia manęs sukosti, vaikštinėja / alkani, kokie buvo visą gyvenimą / basi, apiplyšę, nešvarūs / sušalusiom rankom graibosi aplink save“ (p. 33). Negalima nejausti sutapimo su

begaliniu skriaudžiamų žmonių kentėjimu, nuožmiai ištylėtos pergalės prieš pasaulio varovus – čia V. P. Bložė ypač artimas Cezario Vallejo (Sezaro Valejo) poezijos taurumui. Sukuriamas toks magnetinis laukas, kuriame judriais poetinio krūvio nešėjais tampa tai, kas kitame tekste atrodytų nuasmeninti poetizmai, kaip antai: „[...] išblėso / ugnis iš vaikystės / prie vartų, kur tu stovi / ir lauki manęs“ (p. 34). Tai labai natūraliai dera su impresionistiniu „Saint-Rémy“ potėpiu. K. Platelis (*Literatūra ir menas*, 1985, Nr. 3), iškeldamas „Groteskuose“ pasaulio ir individo konfliktą, įžiūri individo pretenzijas tikrovei ir jo pasyvumo nulemtą pralaimėjimą. Tačiau šio konflikto lygmenyje aktyvumas ir pergalės yra fiksuotos šimtuose eilėraščių, kurie niekuo neaktyvina skaitytojo santykio su tikrove, t. y. nesukuria meninės tikrovės. O V. P. Bložė sukuria. Tokių atvejų, kai skaitant norisi paprasto dalyko – žymiai dėmesingiau ir gražiau gyventi, ne vienas (pvz., „O pušys, ką šlamat vėjyje“ pabaiga).

Pirmosiose dviejose poemose jungiamąsias siužeto ir charakterio funkcijas yra perėmusios erdvės ir laiko konstrukcijos. Čia galime sąlygiškai išskirti opozicijas Lietuva–pasaulis ir istorinis–universalusis laikas. Jų fone plėtojama centrinė, labiausiai išsišakojusi ir apibendrinta mirties–gyvybės tema. Abu motyvai giliai vienas į kitą įsiskverbę ir susipynę, jų paribiu smelkiamasi prie būties tiesos. Mirtis V. P. Bložei yra nepakeičiama žmogiškumo dimensija, ji leidžia pamatyti savo tuštybę, ribinėje situacijoje sustabdo savimonės blyksnį: „matau tuštybę savo: dabar jau metas / užpūst save“ (p. 26–27). Neatsitiktinai atgaivinamos išmirusios ostgotų, skitų, sarmatų civilizacijos, prikeliama viduramžių realijos.

„Girių motina“ – labiausiai mitologizuota poema su ryškiais panteistinės pasaulėjautos, pagonybės, Lietuvai svarbių istorinių (krikštas) ir nebūtinai šlovingų momentų (Vorksla) atšvaitais. Čia ataidi ne vienas „Groteskų“ motyvas, pvz., briedžio – karaliaus: „girininkas turi briedžio ragus, jais puošia gražiai savo galvą / kiti gi gaidžių ir vištų plunksnomis, po du kartus per savaitę“ (p. 75). Ši atkarpė iliustruoja būdingą nenustygimą vienamatės stilistikos rėmuose, epizodo daugiareikšmiškumo plėtimą ironijos, sarkazmo sąskaita. (Prisiminkime mums svetimo žodžio „sirre“ akcentą ketvirtajame groteske, „kur blierbiančio „r“ tęsimu pabrėžiamas niaurus pasibjaurėjimas despotizmu.) Gamtos ciklus atliepia begaliniai gyvenimo ir mirčių pasikartojimai, per juos atveriamas vidinio pasaulio beribiškumas ir konfliktai. Su didele jėga V. P. Bložė iškelia žmonių prigimties destruktivumą, įspėja saugotis savęs. Žmogus autorių domina ne kaip pedagogiškai apdorotas herojus, o kaip nuogas jo paties *alter ego*, nedangstantis savo klydimų ir nuodėmių („Skomantas“). Mirties temą („Su mirties nuojauta“) lydi išplėtotas tamsos motyvas. Poemoje apstu nakties, nakties paukščių, juodo kambario, juodos moters, juodų medžių, juodai apsirengusių žmonių įvaizdžių. Grėsmingai veikia juodoji magija: „varnas, kurmis, pelėda / suplėšo čirvų karalių“. Kortos – aklos lemties įvaizdis. Gaivalingas yra „Erškėtrožės tiesos“ poveikis – „ir skamba ir skamba ir skamba“ įkaitusių lūpų išsakyta buvimo tiesa. Poemoje laisvai pinasi tautinės ir biblinės mitologijos simbolika. Gimininga mirčiai ir entropijos linija (žiurkės, kaulai, girių lavonai, dulkės ir pan.). Šie vaizdai, sukrečiantys surrealistiniu šiurpumu, yra išgriebti tinklų, kuriuos traukia „iš sąžinės girių motinos“ (p. 50). Lengviau būtų nugramzdinti „visą tą kartybę atgal į ežero dugną“, bet tada negalėtume sąžiningai prisipažinti ir klausti: „mes prirakinti prie to, kas mes buvom, ir laisvi nuo to, kas būsim, / o kas esam? o kas?“ (p. 51).

Trečioji, stambiausia poema „Žmonės“ yra išaugusi iš anksčiau skelbtosios „Naktį. Švintant sniegu“, skirtos revoliucionieriaus R. Pilerio ir 1918–1919 m. Vilniaus įvykių atminimui. Tačiau asmeninės nuorodos, išskyrus vardus, panaikintos, veikiančiųjų situacijos išplėtimas į mūsų dvasinę būseną čia ir dabar verčia juos laikyti savais, artimais žmonėmis. Kai toks žmogus atsiduria ribinėje situacijoje, jo klidesys ir vizijos mums signalizuoja kažką labai svarbaus, sukelia tauriausias paskatas, norą padėti. V. P. Bložė gerai išnaudoja šį psichologinį momentą, verčia matyti ir girdėti pro žodžių srautą. Šitaip ir semantinė beprasmybė greičiau atsiveria netikėta poetine prasme. Gyvybės ir mirties

drama šioje poemoje įgauna konkrečią išraišką, kova, kaip būdas gyventi, turi aiškią socialinę charakteristiką. Kalbama balsu, mąstančiu ir atsakančiu už buvusias ir būsimas kartas. Poemos pabaiga („– Mūsų kapo niekas nė nežinos,– / [...] gamta graži savo bevardiškumu“) vėl nukelia į knygos pavadinimą, žmones, kurie yra visko pradžia ir pabaiga.

Neatskiriama V. P. Bložės talento savybė yra kalbos pojūtis. Jo dėka netgi, atrodytų, dodekafoninės nuolaužos išdėstomos pagal užkalbėjimo magijos ženklus, jis tarsi suteikia antrąjį kvėpavimą dadaistiškai deformuotai semantikai. Vis dėlto kai kuriuos gramatinius kazusus kalbininkai vertintų labai įtariai, tarkim, „Viešpatie dieve, / *mušiasi aš jam į krūtinę*“ (retinta cituojant, p. 120). Užkliūva ir „papkės“ (p. 164), diskutuotina tikrinių vardų (p. 68,101) rašyba.

V. P. Bložės poemų forma pajungta deklamacinei inercijai nugalėti. Verlibras be rimavimo žymių, intonaciją nurodo tik grafinis eilučių išdėstymas ir itin negausūs punktuacijos ženklai eilutės viduje. Dažniausiai tai dvitaškis, signalizuojantis ne tiek apie sintaksinį rėmimą, kiek suteikiantis nelauktą prasminę asociaciją, metaforizacijos kryptį. Galvojant apie metaforizaciją apskritai ir apie V. P. Bložės kūrybinį metodą konkrečiai, aktualūs man pasirodė G. Jermilovos samprotavimai (*Литературная газета*, 1984, Nr. 49).

Ar šiuolaikinėje pliuralistinių galimybių metaforizacijoje neslypi nepagarba daiktui ar reiškiniui, jo objektyviajai prasmei ir formai? Galbūt tai irgi ekologinės grėsmės variantas? Kitas momentas: kiek V. P. Bložės poezija, nutiesusi bene tvirčiausią tiltą tarp lietuvių ir Lotynų Amerikos bei europietiškojo avangardizmo, sugebėjo atsispirti jo ydoms? Sekinančios vidinės prieštaros ir sąmonės dumbblas iš paslapties ilgainiui virsta dumblu, tik pasakyti tai V. P. Bložei vėlgi ganėtina pigu. Svarbiausias rūpestis visada bus tas pats – likti tarp žmonių. „Kad tik neabejingai, kad tik dar užtektų to visko / to visko grįžtančio iš vakar ir prasidedančio šiandien.“